

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Addendum 2021

.....
aanvulling op

Bouwstenen voor een Kerkenvisie

.....

Addendum 2021

.....

aanvulling op

Bouwstenen voor een Kerkenvisie

.....

Inhoud

Intro: Kennis, inzichten en ervaringen – *pagina 3*

Deze handreiking bevat de volgende 12 bouwstenen:

1. Een integrale kerkenvisie – *pagina 6*
2. Nut en noodzaak van een kerkenvisie – *pagina 10*
3. De opsteller van de kerkenvisie – *pagina 12*
4. De rol van de gemeente in een kerkenvisie – *pagina 16*
5. Het financieren van een kerkenvisie – *pagina 18*
6. De opgave bepaalt de aanpak – *pagina 20*
7. Het gesprek organiseren en aangaan – *pagina 24*
8. Vertrouwen, openheid & openbaarheid – *pagina 28*
9. De inventarisatie – *pagina 30*
10. Waardering en weging – *pagina 34*
11. Draagvlak – *pagina 36*
12. Borging en monitoring – *pagina 40*

Bijlage:

13. Overzicht kerkenvisies – *pagina 44*

12 bouwstenen

.....

Kennis, inzichten en ervaringen

Zo'n twee jaar geleden zijn zes pilotgemeenten gestart met het opstellen van een kerkenvisie. Eind 2020 hebben 140 gemeenten dit voorbeeld gevolgd en komt er steeds meer kennis en ervaring beschikbaar. De eerste kerkenvisies worden inmiddels opgeleverd en hoewel iedere gemeente zijn eigen proces heeft doorlopen, zijn er ook al gezamenlijke lessen te trekken. In deze aanvulling wordt ingegaan op kennis, inzichten en ervaringen die de afgelopen tijd zijn opgedaan: een addendum op de handreiking van 2019: 'Bouwstenen voor een kerkenvisie'.

De aanvulling is tot stand gekomen door de vele gesprekken met de kerkenvisiegemeenten en de input vanuit de verschillende begeleidende bureaus en procescoaches.

Vanaf het begin van het programma Toekomst Religieus Erfgoed, het samenwerkingsverband van overheden, kerken en erfgoedorganisaties dat de totstandkoming van kerkenvisies stimuleert, is uitgegaan van een zogenaamde lerende community. Door het gezamenlijk optrekken van diverse initiatiefnemers ontstaat er steeds meer kennis en ervaring die weer met de startende partijen gedeeld kan worden. Zo zijn onder andere eens in de zes weken diverse gemeenten via (online)bijeenkomsten met elkaar in gesprek over thema's die zij tegenkomen bij het opstellen van een kerkenvisie. Daarnaast is er een dossier kerkenvisies op de website inclusief een toolkit waarin praktische kennis wordt gedeeld en actuele inzichten aan worden toegevoegd. Hierin worden voorbeeldbrieven, enquêtes, plannen van aanpak beschikbaar gesteld zodat niet elke gemeente weer het wiel hoeft uit te vinden. Daarnaast worden op verzoek verbindingen gelegd tussen gemeenten die elkaar kunnen helpen en is het mogelijk om ruggenspraak te voeren met één van de drie procescoaches die hiervoor beschikbaar zijn.

Het opstellen van een kerkenvisie is geen eenvoudige klus: zeker in het begin is het voor de meeste gemeenten een zoektocht om een proces in te richten dat past bij de cultuur van de gemeente en recht doet aan de gemeentelijke opgave. Maar het grootste deel van de gemeenten geeft aan het proces als een leerzame en verrijkende ervaring te zien. Het bewijst zijn nut, hoe verschillend de onderlinge uitkomsten ook zijn.

In bijlage (pagina 44) is een vergelijkend schema opgenomen van gemeenten die inmiddels hun kerkenvisie gereed hebben. Hierin zijn in vogelvlucht hun aanpak en resultaten te zien. De hoop is dat dit addendum, samen met de oorspronkelijke handreiking, gemeenten die (gaan) werken aan een kerkenvisie zo goed mogelijk helpt in dit proces.

Delft, Maria van Jessekerk, foto P. van Galen, RCE 2004.

De 12 bouwstenen

1. Een integrale kerkenvisie:

doel, inhoud en vorm

- Welk doel wil je (met elkaar) bereiken met het opstellen van een kerkenvisie?
- Met wie en voor welke kerkgebouwen?
- En welke vorm past daar het beste bij?

pagina 6

2. Nut en noodzaak van een kerkenvisie

- Wat is de betekenis van de kerkgebouwen in onze gemeente?
- Welke levert het opstellen van een kerkenvisie op?

pagina 10

3. De opsteller van een kerkenvisie

- Hoe neem je initiatief?
- Wat vraagt het proces voor inzet van iedereen?
- Hoe geef je vorm aan het proces? Wie doet wat?

pagina 12

4. De rol van de gemeente in een kerkenvisie

- Welke rol past je als gemeente? Zowel tijdens opstellen als implementatie van kerkenvisie

pagina 16

5. Het financieren van een kerkenvisie

- Waar kan je de decentralisatie-uitkering aanvragen?
- Wat kan je als gemeente bijdragen aan het opstellen van een kerkenvisie?

pagina 18

6. De opgave bepaalt de aanpak

- Welke opgave heb je als gemeente in brede zin?
- Welke opgave heb je als gemeente m.b.t. de kerkgebouwen, hun interieurs en omgeving?
- Welke aanpak sluit daar het beste op aan?

pagina 20

7. Het gesprek organiseren en aangaan

- Met wie ga je in dialoog?
- In welke vorm(en)?
- Wat moet je voorafgaand aan de gesprekken weten?

pagina 24

8. Vertrouwen, openheid & openbaarheid

- Hoe ga je om met vertrouwelijkheid versus openbaarheid?
- Wat spreek je af over communicatie?

pagina 28

9. De inventarisatie

- Welke data heb je nodig?
- Wat is al beschikbaar?

pagina 30

10. Waardering en weging

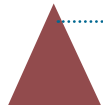
- Wil je waarderen en/of wegen?
- Hoe waardeer je en met welke criteria?

pagina 34

11. De achterban / draagvlak

- Is er zicht op de 'achterban' van de verschillende partijen?
- Hoe verkrijg/organiseer je draagvlak bij deze achterbannen?

pagina 36

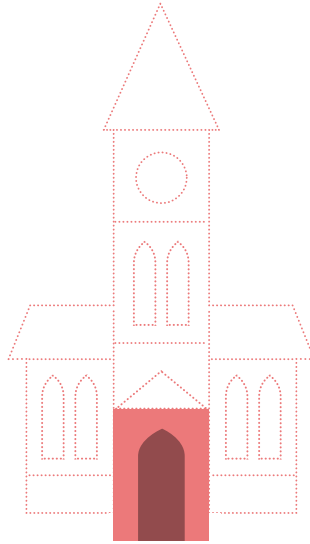
12. Borging & monitoring

- Een kerkenvisie en dan?

pagina 40

Een integrale kerkenvisie

doel, inhoud en vorm

Voordat een gemeente start met het proces van een kerkenvisie is het van belang een aantal hoofdzaken helder te krijgen: het doel, de inhoud en de globale vorm van een kerkenvisie. Het primaire doel vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is zoveel mogelijk behoud van (rijks)monumentale kerkgebouwen. De kerkenvisie is een middel om hieraan bij te dragen en te komen tot een duurzaam toekomstperspectief voor alle kerkgebouwen binnen de gemeentegrens. Maar een gemeente kan andere of aanvullende doelen verbinden aan een kerkenvisie. Zowel voor het doel, de inhoud als de vorm geldt dat dit erg afhankelijk is van de soort gemeente: wat is de (bestuurs)cultuur, hoeveel kerkgebouwen heeft de gemeente en welke maatschappelijke, ruimtelijke of economische opgaven liggen er? In praktische zin spelen zaken als beschikbare capaciteit in middelen en menskracht en de huidige contacten met de kerkgenootschappen een rol. Hieronder wordt de opgedane kennis en ervaring per onderdeel verder toegelicht.

Doel

Naast het behoud en een zorgvuldige omgang met de kerkgebouwen in brede zin, zijn er meer beweegredenen voor gemeenten om een kerkvisie op te stellen:

- Technisch/financieel: hoe staan de gebouwen erbij, wat is de onderhoudsstaat? Hoe kan de gemeente met haar subsidieregelingen hierbij aansluiten?
- Maatschappelijk: hoe staat het met de gemeenschappen en omgeving rondom de kerk? En welke rol kunnen zij vervullen in maatschappelijke opgaven?
- Politiek/bestuurlijk: welke rol willen gemeenten spelen in de opgave voor het religieuze erfgoed?
- Aansluiting bij andere visies en/of beleidsterreinen: toerisme, leefbaarheid, duurzaamheid, gebiedsontwikkeling, omgevingsvisie of accommodatiebeleid

Gemeenten krijgen de mogelijkheid om het proces van een kerkvisie zodanig in te richten dat de resultaten bredere doelen dienen en aansluiting vinden bij het bredere gemeentelijk beleid. Bovendien voorkomt dit het 'gevreesde dikke rapport voor de la'.

IN DE PRAKTIJK | Sluis

De gemeente Sluis heeft al in een eerder stadium een kerkvisie opgesteld waarbij gekozen is voor aansluiting bij het toerismebeleid. Zo is er gekeken naar de toeristische potentie van de kerkgebouwen en hoe de verbinding met toerisme kan bijdragen aan de instandhouding van de gebouwen.

IN DE PRAKTIJK | Weert

In Weert wordt tijdens het proces ook gekeken naar de kansen voor het accommodatiebeleid. Naast de kerkgebouwen staan er in Weert een heleboel gebouwen een groot gedeelte van de tijd leeg. Er loopt reeds een traject van herijking van maatschappelijke accommodaties zoals gemeenschapshuizen. Het lijkt logisch de kerken in dit vraagstuk mee te nemen.

Vorm

Er is bewust gekozen voor een 'vormvrije' kerkvisie. In praktijk wordt dit door betrokkenen als lastig ervaren omdat de vrijheid in vorm weinig houvast biedt en veel flexibiliteit van de opstellers vraagt. Wat zet je bijvoorbeeld in je plan van aanpak onder resultaat of hoe leg je aan kerkbesturen uit wat je van hen vraagt? Toch geven gemeenten die al vergevorderd zijn in het proces van een kerkvisie terug dat het belangrijk is jezelf de ruimte te gunnen om de uiteindelijke vorm tijdens het traject te laten ontstaan. De vorm wordt namelijk medebepaald door het proces van de totstandkoming van de kerkvisie. Door de dialoog met de kerkeigenaren ontstaan andere ideeën over de meest wenselijke vorm. Ook wordt aangegeven dat het opleveren van de kerkvisie eigenlijk het startpunt is en voorzien veel gemeenten nog een uit te werken activiteitenplan. De eerste 'kerkvisies' zijn bijna allemaal praktische handreikingen geworden voor kerkeigenaren. Tevens wordt in de meeste kerkvisies een uitwerking gegeven aan de ondersteuningsrol die een gemeente voor zichzelf ziet.

IN DE PRAKTIJK | Ooststellingwerf

Gezien het behapbare aantal kerkgebouwen en de beperkte ontwikkelingen op dit moment, kiest Ooststellingwerf voor een dynamische website als vorm van presentatie. Op deze site staat basisinformatie over alle kerkgebouwen in de gemeente. Ook is er een afgesloten deel met de gespreksverslagen en afspraken tussen gemeente en kerkeigenaar. Deze website geeft een goed overzicht van de stand van zaken en dient als input voor alle vervolgesprekken en bij toekomstige ontwikkelingen.

IN DE PRAKTIJK | Súdwest-Fryslân

Deze gemeente heeft gekozen voor een praktische handreiking als resultaat: 'Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân: samen werken aan behoud religieus erfgoed' met informatie, concrete tips en ideeën voor kerkeigenaren. Toegevoegd is ook een praktische wegwijzer naar partijen en regelingen. Tevens is er een gemeentelijk loket ingesteld voor vragen vanuit de kerkelijke gemeenten en andere betrokkenen.

Inhoud

Bij het aanvragen van een decentralisatie-uitkering voor het opstellen van een kerkenvisie wordt uitgegaan van het aantal kerkgebouwen in de gemeente die als gebedshuis gebouwd zijn. Dit neemt niet weg dat het zeker is aan te bevelen om bij het kerkenvisieproces het religieus erfgoed breder te bezien. Denk aan het ex- en interieur van een kerkgebouw, de directe omgeving (zoals een tuinaanleg, begraafplaats en ander funerair erfgoed), archeologie maar ook kloosters en klooster- of Mariakapellen.

IN DE PRAKTIJK | Oss

In de kerkenvisie van Oss is al het religieus erfgoed meegenomen: 34 kerken, 18 kapellen, 20 pastorieën, 19 kloosters.

De kerkenvisies, die opgeleverd dan wel vergevorderd zijn, hebben zowel op resultaat als op proces een aantal overeenkomstige elementen:

- de beschrijving van de kerkgebouwen (kerkenpaspoort), variërend in detailniveau;
- een terugkoppeling/overzicht van de gesprekken met kerkeigenaren;
- een einddocument dat vastgesteld wordt door het college, soms ook door de Raad (en anders ter informatie aan de Raad wordt aangeboden) en soms samen met de vertegenwoordigde kerken wordt vastgesteld;
- een rolbeschrijving van de gemeente bij de opgave voor het religieus erfgoed (en in sommige gevallen ook van de rollen van andere partijen, als de kerkelijke gemeenten);
- het aanwijzen van één aanspreekpunt binnen de gemeente (ambassadeur, loket) bedoeld voor het traject na afloop van het kerkenvisieproces;
- structureel kerkenoverleg (meestal tussen burgerlijke en kerkelijke gemeenten en andere spelers vanuit het kerkenvisietraject);
- (aankondiging van) een vervolgproces.

Als gekeken wordt naar de onderlinge verschillen, vallen de volgende elementen op:

- aansluiting van het thema bij een beleidsterrein (de ene gemeente blijft meer in het erfgoeddomein, terwijl andere gemeenten expliciet aansluiting zoeken met andere

Akkrum: Doopsgezinde kerk, foto: Chris Booms en Paul van Galen.

- beleidsterreinen zoals leefbaarheid of toerisme);
- de mate van borging (of de intentie ervan): van zelfstandig document tot integratie bij kerninstrumenten behorende bij de Omgevingswet;
- de mate waarin kerkgemeenschappen/-eigenaren participeren (informereren, consulteren, co-creëren);
- de mate waarin andere belanghebbenden participeren, zoals erfgoedpartijen, burgers en maatschappelijke organisaties;
- de mate van openbaarheid tijdens het proces.

IN DE PRAKTIJK | Waalwijk

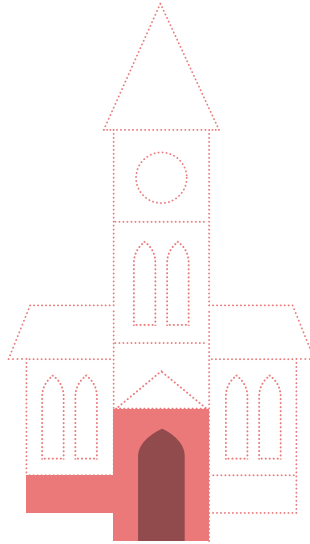
Om een veilige en open omgeving te kunnen creëren voor kerkbesturen, heeft de gemeente Waalwijk ervoor gekozen alle gesprekken vertrouwelijk te voeren. Er zijn gedurende het proces alleen resultaten gedeeld tussen de deelnemende kerkelijke partijen en een kleine projectgroep. Pas nadat deze groep een door alle partijen ondertekend gezamenlijk document heeft vastgesteld, heeft de gemeente de resultaten openbaar gemaakt.

IN DE PRAKTIJK | Aalten, Oost-Gelre en Winterswijk

Deze drie samenwerkende gemeenten hebben vanaf de start gekozen voor een open traject waar zowel de kerkelijke partijen, de erfgoedorganisaties als de dorpskernen bij betrokken werden. Dit maakt dat het draagvlak voor het proces van de kerkenvisie groot is.

Nut en noodzaak van een kerkenvisie

In de handreiking van 2019 is vooral ingegaan op het belang van kerkgebouwen in het algemeen en de winst van een kerkenvisie voor burgerlijke gemeenten. Regelmatig komen er nog tegenwerpingen vanuit gemeenten met betrekking tot een kerkenvisie. Denk aan: 'hoe zit met de scheiding van kerk en staat?', 'worden wij als gemeente geen probleemeigenaar als wij dit vraagstuk actief oppakken?' of 'binnen onze gemeente gaat het nog goed met de kerken'. Het opstellen van een kerkenvisie is geen verplichting en het staat gemeenten vrij om hier wel of geen gebruik van te maken. Echter, de ervaring leert dat vroeg of laat bijna alle burgerlijke gemeenten te maken krijgen met ontwikkelingen rondom kerken, die vaak gepaard gaan met (soms veel) maatschappelijke commotie. Dan is het prettig als er een gedragen visie is en er contacten zijn met de kerken om in gezamenlijkheid de opgave op te pakken. Dit komt ook duidelijk naar voren bij de kerkenvisiegemeenten. Afgelopen jaar is er een kaart (Hart&Ziel, pag. 16/17) opgesteld met overwegingen voor gemeenten om zich wel of niet in te zetten voor religieus erfgoed.

Voor de kerkelijke partijen en eigenaren

De verschillende kerkvisietrajecten en de gesprekken met kerkeigenaren brengen ook duidelijker de winst voor de kerkelijke partijen naar voren:

- de meeste kerkgemeenschappen achten waarschijnlijk dat ze op korte of langere termijn te maken gaan krijgen met de trendmatige kripsituatie: het is daarom aan te bevelen om op korte termijn een visie op het (kerk)gebouw te ontwikkelen en niet te wachten tot het water aan de lippen staat. Dit voorkomt ad hoc besluiten en geeft de gemeenschap tijd om zich voor te bereiden op het toekomstscenario;
- een kerkvisie brengt samenhang tussen de verschillende kerkgebouwen binnen de gemeentegrenzen (parochiegrenzen) en zorgt ervoor dat kerkelijke partijen van elkaar te weten wat er bij andere partijen speelt. Dit is zeker relevant wanneer meer kerken hun functies gaan verbreden. Zo kan voorkomen worden dat men elkaars concurrent wordt;
- bij de exploitatie van kerkgebouwen en de uitoefening van de religieuze functie zijn er veel dezelfde praktische zaken die bij elke kerkelijke gemeente een rol spelen. Samen het gesprek aangaan maakt het mogelijk kennis en expertise hierover te delen;
- kerkbesturen kunnen de brede expertise van gemeenten benutten. Zij kunnen door gemeenten worden ondersteund bij thema's als subsidiemogelijkheden, vrijwilligersbeleid, verzekeringen bij breder gebruik maar ook bij de zoektocht naar partijen, die op zoek zijn naar het gebruik of kopen van een kerkgebouw.

IN DE PRAKTIJK | de gemeentelijke bijeenkomsten

In veel kerkvisietrajecten worden gemeentelijke bijeenkomsten georganiseerd voor kerkeigenaren. Een duidelijk 'neveneffect' is dat kerkeigenaren hierdoor ook met elkaar in gesprek komen en dit wordt gewaardeerd. Doordat zij veel overeenkomstige uitdagingen en zorgen hebben, ervaren ze (h)erkenning en leren ze van elkaar.

IN DE PRAKTIJK | Protestantse Gemeente Waalwijk

De Protestantse Gemeente Waalwijk heeft twee kerkgebouwen in eigendom en was reeds gestart zich te beraden op de toekomst van de kerkelijke gemeente. Thema's als secularisatie, omvang van de gemeente, bestuur, gemeenschap, vrijwilligers, pastoraat, diaconaat, zelfstandigheid en samenwerken werden hierin meegenomen. Dit denken leverde voor de kerkelijke gemeente een 'droomscenario' op, waarin voor zowel de religieuze functie als voor nevenactiviteiten ruimte zou zijn. Tevens moest dit scenario plek bieden aan alle geloofsgemeenschappen binnen de gemeente. De protestantse gemeente heeft de kerkvisie van de burgerlijke gemeente vervolgens benut om de uitvoerbaarheid hiervan te verkennen.

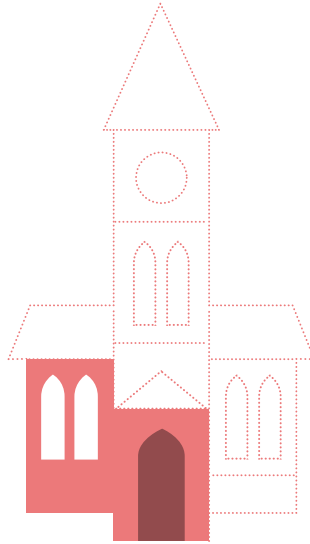
IN DE PRAKTIJK | Oss

Het kerkvisietraject heeft geresulteerd in een netwerk waarbij de meeste kerkgenootschappen uit de gemeente betrokken zijn. Toen zich in de gemeente een verdrietige gebeurtenis voordeed, waren alle kerken in een 'uurtje' gemobiliseerd om hun deuren te openen voor alle inwoners en gezamenlijk de klokken te luiden. Zonder dit netwerk was dat niet zo snel mogelijk geweest.

3

De opsteller van de kerkenvisie

Er is gekozen voor de burgerlijke gemeente als initiatiefnemer van het opstellen van een kerkenvisie. Zij heeft een totaalbeeld van de opgaven en de belangen binnen haar gemeentegrenzen. Bovendien schuift met de toename van het aantal leegkomende kerken de opgave voor het religieus erfgoed op naar een maatschappelijke opgave. Deze keuze pakt tot nu toe goed uit. Meer dan 150 gemeenten hebben inmiddels gehoor gegeven aan de oproep tot het opstellen van een kerkenvisie en voelen zich ook medeverantwoordelijk voor deze opgave. Dat neemt niet weg dat ook andere partijen zijn opgestaan om actief deel te nemen. Dit betreft zowel kerkeigenaren, erfgoedorganisaties, maatschappelijke organisaties (zoals verenigingen kleine kernen), maar ook de provincies en de steunpunten. Zij onderschrijven allen het belang van de dialoog en de gezamenlijke verkenning naar een toekomstperspectief en dragen hun steentje bij aan de totstandkoming van kerkenvisies.

Volledig zelf doen of inhuren

Met de start van de decentralisatie-uitkering kerkenvisies is ook een nieuwe commerciële adviestak ontstaan. Inmiddels zijn er diverse bureaus op de markt die hun expertise inzetten voor de totstandkoming van kerkenvisies. Een behoorlijk deel van de gemeenten huurt dit soort bureaus inmiddels in. Het gaat daarbij vaak om procesondersteuning (om op een goede manier het gesprek tussen de gemeente en kerkeigenaren op te zetten), het inventariseren en waarderen van de kerkgebouwen.

Een aantal gemeenten kiest voor samenwerking met andere gemeenten. Men doet dat op onderdelen, zowel vanuit het oogpunt van kostenbesparing maar ook om samen te kunnen optrekken. De meeste gemeenten nemen zelf de regie en huren een bureau in; een enkele gemeente legt de uitvoering volledig neer bij een extern bureau. De gemeente Oss koos er voor om de procesverantwoordelijkheid te beleggen bij een externe ‘stuurgroep’ zodat men zelf geen partij in het geheel was. Alle varianten hebben voor- en tegens, maar ook hier geldt dat het van belang is om op zoek te gaan naar een vorm die past bij de cultuur en organisatie van de gemeente. Alle gemeenten geven aan dat minimaal één verantwoordelijk persoon binnen de gemeente essentieel is om dit traject goed te kunnen doorlopen. Deze persoon is zowel de verbinding met de in- als externe organisatie. Deze persoon blijft ook vaak na de afronding van het kerkenvisietraject aanspreekpunt op dit thema.

IN DE PRAKTIJK | Aalten, Oost-Gelre en Winterswijk

Bij de samenwerking tussen deze Achterhoekse gemeenten is op meerdere onderdelen expertise ingehuurd: voor de procesarchitectuur, het opstellen van kerkenpaspoorten en het opstellen van een kansenkaart. Door de bureaus regelmatig samen te brengen, werkt men aan een eindproduct dat meer is dan drie losse onderdelen. De inbreng vanuit de drie gemeenten zorgt daarbij voor een breed integraal proces.

Betrokkenheid van de kerkeigenaren en andere partijen

In een ideale situatie worden alle kerkgebouwen in samenhang gezien waarbij de belangen van alle betrokken partijen (eigenaren, gemeente, burgers, belangenorganisaties) worden gehoord en gewogen. De praktijk is natuurlijk weerbarstiger en er is veel variatie in de planning en de mate waarin alle partijen betrokken of meegenomen worden. In sommige gevallen wordt vanaf het begin door de verschillende partijen gezamenlijk opgetrokken door bijvoorbeeld het oprichten van een projectgroep. Deze stelt dan ook een plan van aanpak op waardoor er een gedragen voorstel richting het college van B&W gaat. Andere gemeenten kiezen ervoor eerst zelf een verkenning te doen naar bestaande informatie binnen de gemeentelijke organisatie om zo een goed beeld te kunnen vormen van de opgave. Daarna gaan ze gesprekken aan met de kerkeigenaren en later in het proces worden pas andere partijen aangehaakt. Hierbij wordt ook vaak aangegeven dat de informatie vanuit de kerkeigenaren gevoelig is. Daardoor vraagt dit proces van overleg om een grote mate van vertrouwen waardoor de aanwezigheid van derden ingewikkeld kan zijn. Daarnaast is het niet zo dat iedereen mee wil doen in het kerkenvisieproces. Soms spelen er nog zaken uit het verleden waardoor de gemeente niet gezien wordt als de juiste gesprekspartner.

IN DE PRAKTIJK | Amersfoort

In de gemeente Amersfoort is gewerkt met een projectgroep van de gemeente en de belangrijkste kerkelijke partners, die gezamenlijk de regie voerden over het proces. Hiermee was er een goede verbinding naar de kerkelijke partijen en de verschillende afdelingen van de gemeente. Daarnaast heeft deze pilotgemeente gebruik kunnen maken van een procescoach. Deze coach heeft ondersteuning geboden bij het voeren van het gesprek en de planning en inrichting van het proces (gesprekken, bijeenkomsten in- en extern).

IN DE PRAKTIJK | Rotterdam

De gemeente Rotterdam heeft zo'n 160 kerkgebouwen en derhalve ook heel veel kerkeigenaren. Zij heeft in haar proces een trapsgewijze aanpak gehanteerd richting de kerkeigenaren door te beginnen met enquête, bijeenkomsten op thema, een plenaire bijeenkomst en één-op-één gesprekken. Zo kreeg de gemeente gaandeweg steeds meer zicht op de groep kerkeigenaren en de kerken waar op kortere termijn ontwikkelingen te verwachten waren. Gezien het grote aantal eigenaren zijn andere belanghebbenden in deze fase nog niet meegenomen.

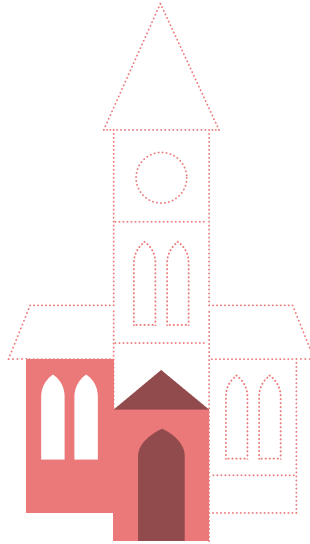

Roermond: Onze-Lieve-Vrouwe-Munsterkerk, foto: Arjan Bronkhorst.

4

De rol van de gemeente in een kerkenvisie

Welke rol speel je als gemeente zelf tijdens het kerkenvisietraject? Onder de andere bouwstenen komen diverse voorbeelden voorbij van de manieren waarop de gemeenten een kerkenvisie oppakken. Maar hoe ga je om met het interne proces? Hoe zorg je voor betrokkenheid vanuit de organisatie en bij de gemeenteraad? Er is een grote variatie in het oppakken van het interne proces: gemeenten die meerdere afdelingen betrekken vanaf het begin, actief betrokken wethouders die meegaan naar de gesprekken met de kerkeigenaren tot gemeenten die een externe projectleider het traject laten uitvoeren. Bij alle variaties geldt dat het essentieel is om na te denken over de rol na de kerkenvisie (implementatie en continuering aanspreekpunt) die je als gemeente kunt en wilt spelen. En wat daarvoor nodig is binnen de gemeentelijke organisatie. Hier kan de gemeente al tijdens het kerkenvisieproces op voorsorteren.

Een goede manier om intern meer afdelingen aan te laten haken is om concrete ontwikkelingen rondom kerkgebouwen als aanleiding te gebruiken om gezamenlijk het gesprek hierover te voeren. Bij de transformatie van een kerk naar buurthuis met boekhandel zijn heel veel disciplines betrokken (ruimtelijk, economisch en sociaal). Door deze disciplines een keer allemaal bij elkaar aan tafel te zetten, creëer je betrokkenheid en ben je bovendien in praktische zin bezig met een kerkenvisie.

Deventer: Bergkerk, foto: Chris Booms en Paul van Galen.

In veel gemeenten is de aanvraag voor de decentralisatie-uitkering voorafgegaan aan een motie van de gemeenteraad. Dit getuigt van betrokkenheid die ook tijdens het kerkenvisietraject gebruikt kan worden om het thema op de (politieke) agenda te zetten.

IN DE PRAKTIJK | Alkmaar

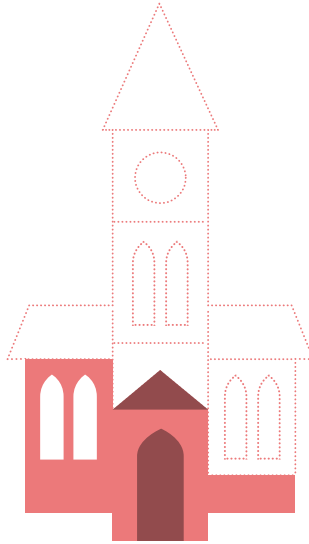
In Alkmaar is na de eerste inventarisatie bewust ingezet op het betrekken van de interne organisatie bij de kerkenvisie. Tijdens een werksessie zijn collega's meegenomen in het proces. Er is verkend in welke mate dit thema ook voor hun beleidsterrein speelt en welke verbindingen er liggen. De tip hierbij is om het zo concreet mogelijk te maken, zodat het aansluit bij de belevingswereld van de collega's.

IN DE PRAKTIJK | Utrecht

De gemeente Utrecht heeft aan het begin van het kerkenvisietraject een avond georganiseerd voor de gemeenteraad en de kerkelijke partijen. Hier was ruimte voor het onderlinge gesprek, het uitwisselen van ervaringen en uitdagingen. Naast bewustwording van elkaars wereld dragen dit soort bijeenkomsten ook vaak bij aan het gevoel van erkenning voor de kerkeigenaren.

Het financieren van een kerkenvisie

De decentralisatie-uitkering kerkenvisies die gemeenten kunnen ontvangen voor het opstellen van een kerkenvisie kent drie hoogtes: 0-19 kerkgebouwen: € 25.000,-, 20-39 kerkgebouwen: € 50.000,- en 40+ kerkgebouwen: € 75.000,-.

De ervaring tot nu toe leert dat deze bijdrage toereikend is. Over de inzet van de middelen hoeft (achteraf) geen verantwoording te worden afgelegd. Een decentralisatie-uitkering betreft een bijdrage tussen twee overheden die in goed onderling vertrouwen wordt uitgekeerd. De middelen zijn beschikbaar gesteld om het proces van de totstandkoming van een kerkenvisie te kunnen financieren.

Mogelijkheden inzet van middelen

De beschikbare financiële middelen kunnen op verschillende manieren worden ingezet. Een groot deel van de gemeenten gebruikt de middelen voor het inhuren van externe expertise en/of ureninzet van een intern projectleider of projectgroep. Sommige gemeenten kiezen er bewust voor de middelen aan te wenden ten behoeve van de kerkeigenaren: in de vorm van een gratis energiescan, een onderzoek naar transformatieruimte of een haalbaarheidsstudie. Het proces voor het opstellen van de kerkenvisie wordt dan uit eigen middelen betaald. Er wordt ook nagedacht over het afromen van de

budgetten van een aantal regiogemeenten om zo een gezamenlijke studie naar het kerkenlandschap te kunnen financieren.

IN DE PRAKTIJK | Twentse gemeenten

Bepaalde regio's hebben duidelijke overeenkomstige kenmerken met betrekking tot het landschap, de kernen en ook de kerkgebouwen. Een aantal Twentse gemeenten verkent de mogelijkheid om naast een meer individuele uitwerking een overkoepelende visie op te stellen. Hierin wordt het Twentse kerkenlandschap en zijn ontstaansgeschiedenis omschreven met een doorvertaling naar de kerkgebouwen. Deze overkoepelende visie geeft richting aan de cultuurhistorische, architectuurhistorische en ruimtelijke waardering en kan bijdragen aan het herkenbaar houden van het typische Twentse kerkenlandschap.

IN DE PRAKTIJK | Zeeland

In de provincie Zeeland hebben alle gemeenten een decentralisatie-uitkering aangevraagd. Zij worden begeleid door een tweetal bureaus volgens eenzelfde methodiek. Dit geeft gemeenten de mogelijkheid om gezamenlijk op te trekken, per gemeente een visie op te stellen en vandaaruit toe te werken naar een provinciebrede visie. De resultaten kunnen bovendien dienen als input voor de provincie Zeeland om haar eigen rol in de opgave voor het religieus erfgoed te bepalen.

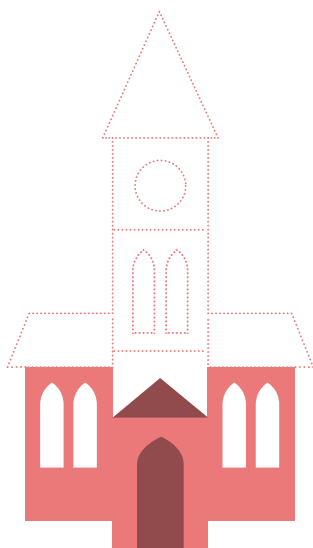
Uttecht: Moskee, foto, Chris Booms en Paul van Galen.

6

De opgave bepaalt de aanpak

Elke gemeente staat voor een andere uitdaging. Dit geldt voor de opgave voor de kerkgebouwen maar ook voor veel andere opgaven binnen de gemeente. Doordat er een groeiende groep gemeenten bezig is met een kerkvisie, ontstaat er ook meer zicht op de verschillende oplossingsrichtingen die gekozen worden voor de verschillende opgaven.

Specifieke kenmerken religieus erfgoed

Vanaf het begin wordt gepleit voor een bredere kijk dan alleen de blik op het kerkgebouw zelf. Religieus erfgoed is meer dan alleen een kerkgebouw en vaak hebben andere onderdelen ook invloed op de opgave rondom het kerkgebouw. Bijvoorbeeld als er in een gemeente veel kloosters staan, Mariakapellen of wegkruisen. Maar ook kan de opgave mede bepaald worden doordat er kerken zijn met bijzondere interieurs of dat er kerkhoven bij kerken liggen.

Museum Catharijneconvent beheert de nationale database van religieus erfgoed in kerken en kloosters. Het gaat dus om interieurs, interieuronderdelen, kerkelijke kunstwerken en liturgische voorwerpen. Een gemeente kan hier een waardestelling opvragen

Warmond: Ruïne de Oude Kerk, foto: Chris Booms en Paul van Galen.

met informatie over de interieurs van de kerken in de eigen gemeente, zodat die informatie meegenomen kan worden bij het opstellen van een kerkensvisie. Ook is er bij Museum Catharijneconvent veel expertise aanwezig over waardering en omgang met interieurs bij de verschillende ontwikkelingen van kerkgebouwen. Indien gewenst kunnen zij hierover adviseren. In de webinar kerkinterieurs wordt voorgaande nader toegelicht.

Bij funerair erfgoed kan gedacht worden aan de aanleg van een kerkhof, de grafmonumenten, grafzerken in de kerk en roerende zaken als rouwborden. Het is zinvol funerair erfgoed mee te nemen in de inventarisatie. Op de factsheet van het MCC komen de funeraire onderdelen die zich in de kerkgebouwen bevinden ook aan bod (zerken, rouwborden etc). Daarnaast hebben veel gemeenten een lokale (erfgoed)partij, zoals een 'stichting begraafplaatsen', waar vaak veel kennis aanwezig is. Zij kunnen bijdragen aan de bewustwording van wat er aan kwaliteiten zijn, de onderlinge samenhang en de wijze waarop funerair erfgoed meegenomen wordt bij toekomstige ontwikkelingen. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt met regelmaat een zogenaamd Platform Funerair Erfgoed georganiseerd waarin over allerlei kwesties rondom funerair erfgoed gesproken wordt, zo ook over de plaats van funerair erfgoed in een kerkensvisie.

IN DE PRAKTIJK | Gouda

Gouda bezit veel kerkgebouwen met bijzondere interieurs en roerende collecties, zoals de cartons van de glazen van de Sint-Jan en middeleeuws liturgisch textiel. Daarnaast is ook funerair erfgoed en archeologie niet los te zien van het thema religieus cultureel erfgoed. Daarom was vanaf het begin duidelijk dat een brede inventarisatie van al het religieus cultureel erfgoed de basis moest leggen voor een visie op de toekomst van dit erfgoed. Gouda beschouwt dit erfgoed in samenhang en werkt aan een integrale visie.

IN DE PRAKTIJK | Súdwest-Fryslân

In deze gemeente staan 68 kerken op een terp/kerkhof en zijn er 81 begraafplaatsen naast nog weer andere funeraire onderdelen. Daarom is ervoor gekozen deze waarden expliciet mee te nemen in de inventarisatie. Ook is de beleidsambitie uitgesproken zoveel mogelijk te streven naar het behoud van de ensembles (kerk + kerkhof). Bij herbestemming is het funerair erfgoed opgenomen als wegingsfactor. Over de manier van borgen in beleid wordt nog nagedacht.

Koppeling aan bredere maatschappelijke opgaven

De kerkenvisie is een Omgevingsvisie in het klein: bijna alle beleidsterreinen komen samen bij ontwikkelingen rondom kerkgebouwen. Daarom is een kerkenvisie ook goed te koppelen aan andere maatschappelijke opgaven en beleidstrajecten. Zo kan het opstellen van een kerkenvisie gekoppeld worden aan een leefbaarheidsvisie, een nota over toerisme, evenementenbeleid of een strategische visie op duurzaamheid. Wanneer je bijvoorbeeld als gemeente in gesprek bent met dorpen over hun toekomst, komt in bijna alle gevallen ook het belang van het kerkgebouw ter sprake. Deze informatie kan als input dienen voor een kerkenvisie, maar ook als maatschappelijke opgave voor een op te stellen dorpenvisie.

IN DE PRAKTIJK | Rijssen/Holten

Tijdens de eerste gesprekken met de kerkgemeenschappen bleek dat de meeste naar de toekomst toe nog geen echte problemen voorzagen qua aantal kerkgangers. Wel was er een gedeelde zorg ten aanzien van de instandhouding en verduurzamingsopgave van het gebouw. Dit thema zal nadrukkelijk aandacht krijgen in het vervolg van het kerkenvisieproces en wordt gekoppeld aan andere duurzaamheidstrajecten binnen de gemeente.

IN DE PRAKTIJK | Gouda

De gemeente sluit de kerkenvisie met de titel "Toekomstvisie Religieus Erfgoed Gemeente Gouda" aan bij het brede toekomstvisietraject voor de gemeente. Ze stellen zichzelf voor alle beleidsterreinen de vraag: wat willen we doorgeven als gemeente aan volgende generaties? En hoe doen we dat? Hier speelt de toekomstvisie religieus erfgoed een grote rol in. Er wordt met het kerkenvisietraject aangesloten op de (externe) werkgroepen van het grotere traject. Eén daarvan is de werkgroep Sociaal Domein. Ook een collega van het inclusiedossier is gevraagd om mee te denken, net zoals vanuit duurzaamheid en educatie. Het is voor de gemeente een relatief jong terrein om ruimtelijk en sociaal domein met elkaar te combineren. Toekomstvisie religieus erfgoed geeft hier voor gemeente Gouda een mooie kans om dit uit te proberen en te testen wat deze domeinen aan elkaar kunnen hebben en wat zij samen kunnen bereiken.

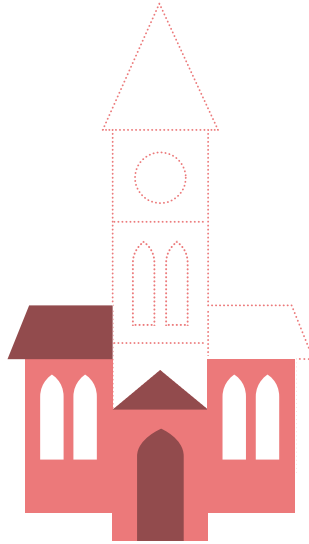
Akkrum: Doopsgezinde Kerk, foto: Chris Booms en Paul van Galen.

IN DE PRAKTIJK | Tubbergen

In deze plattelandsgemeente is men onder de noemer van MijnDorp2030 al een tijd bezig met het meer gezamenlijk optrekken van gemeente en gemeenschappen als het gaat om de aanpak van ontwikkelingen in de verschillende dorpen en kernen. Dit gebeurt o.a. in werkgroepen rondom belangrijke thema's. De recentelijk aangekondigde sluiting van vijf katholieke kerken laat zien dat veel dorpsbewoners het erg belangrijk vinden dat deze gebouwen voor de gemeenschap blijven bestaan. Daarom heeft de gemeente besloten het kerkvisieproces aan te laten sluiten bij de reeds bestaande structuur van MijnDorp2030 en een deel van de kerkvisiemiddelen beschikbaar te stellen voor werkgroepen die zich bezig gaan houden met de toekomst van hun kerkgebouw. Daarmee worden de af te stoten kerkgebouwen meegenomen in de ontwikkeling van het dorp in de breedte.

Het gesprek organiseren en aangaan

Dit onderdeel vraagt de nodige voorbereiding met verschillende overwegingen: met wie ga ik het gesprek aan, in welke volgorde, in welke vorm (1-op-1 of in groepsverband), hoe benader ik de gesprekspartners en welk medium gebruik ik? Helaas is hier geen standaardrecept voor en is het naast een goede voorbereiding ook vaak een kwestie van ergens beginnen. Het is echter wel aan te bevelen van te voren een stakeholderanalyse te maken, het doel voor de gesprekken vast te stellen en een paar in- en externe oriënterende gesprekken te voeren. Uit de opgedane ervaringen bij gemeenten die gesprekken hebben gevoerd valt een aantal zaken op:

- Het is van belang de gespreksvoering aan te passen bij de cultuur binnen de gemeente en de hoeveelheid gesprekspartners. In een kleine plattelandsgemeente is bijvoorbeeld een laagdrempelig koffiemoment voor alle kerkelijke gemeenten tegelijk een goede start. In een grote stedelijke gemeente met veel kerkgenootschappen wordt vaak een getrapte aanpak gekozen. Zo stuurt men vaak vooraf een brief waarin gesprekken worden aangekondigd. Vervolgens vindt een verkenning plaats met een eerste groep enthousiaste kerkeigenaren of juist met eigenaren die een acuut probleem hebben. Pas daarna vindt uitbreiding plaats met een volgende groep

- De kerkelijke genootschappen hebben als uitgangspunt voortgaand religieus gebruik. Een nadruk op 'herbestemming' zet een dialoog dan ook vaak op slot voordat die begonnen is. Mocht er aanleiding toe zijn dan komen zaken als meervoudig gebruik, afstoten en herbestemmen gedurende de gesprekken vanzelf naar boven.
- Starten met 1-op-1-gesprekken kan een meerwaarde hebben: er is ruimte voor aandacht, erkenning en eventueel vertrouwelijke informatie. Toch blijkt ook de waarde van groepsgesprekken groot. De onderlinge ontmoeting en uitwisselingsmogelijkheid tussen kerkgenootschappen wordt alom breed gewaardeerd. In groepsgesprekken kan men de onderlinge overeenkomsten op gebied van de instandhouding van de kerkgebouwen ervaren.
- Indien er onzekerheid bestaat of kerkgenootschappen gehoor geven aan een bijeenkomst over een 'kerkenvisie', kan ook gekozen worden voor een thema, bijvoorbeeld verduurzaming. Ook kan men aanhaken bij een reeds bestaand overleg met kerkelijke partijen (bijvoorbeeld een jaarlijks gesprek tussen de burgemeester en de kerken rondom hun maatschappelijke inzet).
- Tenslotte kan het soms van belang zijn om in eerste instantie niet als gemeente aan te kloppen maar hiervoor intermediairs, sleutelfiguren in de kerkelijke wereld in te zetten. Zij zijn bekend en kunnen meedenken over de juiste manier van benaderen van kerkgenootschappen.

Expertmeeting Kerkenvisies november 2019, foto: Stef de Graauw.

De noodzaak om vooraf goed na te denken over de wijze van benadering en organisatie van de dialoog, geeft meteen ook aan dat het geen vanzelfsprekendheid meer is dat een burgerlijke gemeente een gesprek voert met kerkgenootschappen binnen de gemeente. Een kerkenvisie kan als bijvangst opleveren dat deze contacten (weer) gelegd worden.

IN DE PRAKTIJK | Rotterdam

Rotterdam heeft een opgave met zo'n 160 kerkgebouwen en diverse migrantengemeenschappen, waarbij afwezigheid van contactgegevens en het feit dat sommige gemeenschappen het Nederlands niet als voertaal gebruiken een belangrijke barrière vormde. Rotterdam is dan ook gestart met een uitgebreide eigen inventarisatie van de kerken en kerkgenootschappen en heeft alle in kaart gebrachte kerkgenootschappen vervolgens een enquête gestuurd. Op basis van de resultaten hebben ze vier gespreksgroepen ingedeeld overeenkomstig de opgave waar men mee zat, en daarvoor rondetafelgesprekken georganiseerd. Aansluitend is er één plenaire bijeenkomst geweest waarin alle opgehaalde informatie werd teruggekoppeld en er een 'markt' was waar kerkgenootschappen terecht konden met hun vragen. Op verzoek was het ook mogelijk om vervolgesprekken te voeren.

IN DE PRAKTIJK | Zuidwest-Fryslân

Ook deze gemeente heeft gekozen voor een getrapte aanpak qua gesprekken en heeft daarbij in de laatste plenaire bijeenkomst 'creatieve denkers' ingezet. Bij het uiteengaan in groepjes kreeg elke tafel een creatieve denker toegewezen die vanuit een andere (maar respectvolle) invalshoek met de groep mee kon praten. Dit heeft goed gewerkt om een meer open en constructieve dialoog tot stand te brengen.

IN DE PRAKTIJK | Vereniging Kerkrentmeesterlijk Beheer

Om in gesprek te kunnen gaan met de burgerlijke gemeente is het heel handig als kerkgenootschap om voorbereid te zijn. De Vereniging Kerkrentmeesterlijk Beheer, waar bijna alle kerkrentmeesters vanuit de Protestantse Kerk Nederland bij zijn aangesloten, stimuleert en ondersteunt het interne gesprek bij de kerkelijke gemeente. Door na te denken en te spreken over de toekomstvisie op de kerk en het kerkgebouw binnen eigen geledingen wordt voorgesorteerd op mogelijke veranderingen. Dit kan bovendien als basis gebruikt worden voor het gesprek met de burgerlijke gemeente.

IN DE PRAKTIJK

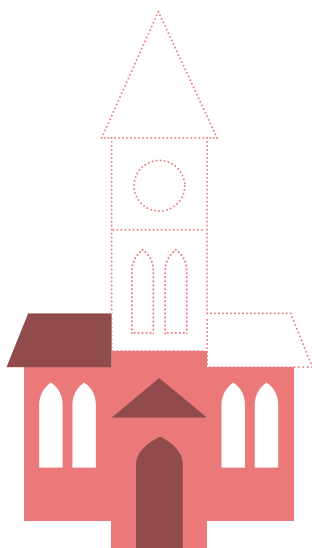
Tijdens de expertmeeting kerkenvisies was er een workshop 'gesprek en stakeholdersanalyse' waarin dit onderwerp aan bod kwam met praktische tips en voorbeelden.

Expertmeeting Kerkenvisies november 2019, foto: Stef de Graauw.

Vertrouwen, openheid & openbaarheid

Bij het totstandkomingsproces van een kerkenvisie worden gesprekken gevoerd met een vertrouwelijk karakter. Het streven is om gedurende en aan het eind van het traject zo transparant mogelijk te zijn ten aanzien van de beschikbare en relevante informatie. Toch zal er informatie gedeeld worden die dusdanig gevoelig ligt dat het openbaar maken hiervan meer schade aanricht dan goed doet.

Het is daarom belangrijk dat men van tevoren goed met elkaar afspreekt wat genoteerd wordt en wat niet. Als er zaken genoteerd worden dan dient het vanzelfsprekend te zijn dat eenieder daar vertrouwelijk mee omgaat. Bij twijfel over bepaalde gegevens, kan geschakeld worden met een AVG- en WOB-deskundige binnen de gemeente.

Omdat de formele kant van dit onderwerp een aantal keren onderwerp van gesprek is geweest, wordt hieronder kort ingegaan op het onderwerp 'kerkenvisies en WOB'. De ervaringen tot nu toe leveren geen problemen op ten aanzien van openbaarheid en openheid van gegevens. Wel wordt teruggegeven dat er in het begin een zekere terughoudendheid is in het delen van informatie onderling. Dit geldt zowel voor het delen van informatie tussen gemeente en kerkgenootschappen als tussen kerkgenootschappen onderling. Aan de andere kant komt ook regelmatig naar boven dat men verbaasd is over de openheid van de gesprekken.

Ens: Enserkerk, foto: Chris Booms en Paul van Galen.

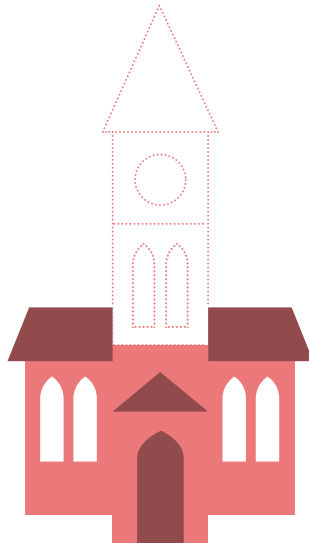
Kerkenvisies en Wet Openbaarheid van Bestuur (wob)

De gemeente is verplicht om digitaal openheid van zaken te geven over officiële verslagen en documenten met een bestuurlijk karakter. Het gaat hierbij dus niet om persoonlijke aantekeningen van een ambtenaar. Er zijn weigeringsgronden voor gemeenten om niet in te gaan op een verzoek om openbaarheid van gegevens (wob, hoofdstuk V, artikel 10 en 11). Het gaat daarbij vooral om persoonlijke gegevens, zaken die betrekking hebben op de persoonlijke levenssfeer, het ontstaan van een onevenredige benadeling en het belang om als eerste kennis te kunnen nemen van informatie. Elk verzoek tot openbaarheid van gegevens zal apart bekeken worden op argumenten tot wel of niet openbaar maken. Dit is niet op voorhand af te spreken. De gemeente is de partij die de afweging maakt en elke gemeente heeft ook een wob-deskundige die hierover nader kan adviseren.

IN DE PRAKTIJK | Zaanstad

De wethouder van de gemeente Zaanstad pleit in een vlog over de kerkenvisie voor het belang om goed te werken aan de relatie met- en het vertrouwen tussen de huidige gebruikers van de gebouwen. Het kan namelijk bedreigend overkomen als een burgerlijke overheid zich (plots) gaat 'bemoeien' met hun gebouwen. Het is dan ook van belang om te investeren in het samen optrekken en samen plannen maken.

De inventarisatie

Iedere gemeente start het proces met een inventarisatie: welke kerkgebouwen liggen er binnen de gemeentegrens, wie zijn de eigenaren, wat weten we over de onderhoudstoestand of ontwikkelingen? Dit is noodzakelijk om enige grip te krijgen op de opgave en het te volgen proces. Daarna, zo leert de praktijk, is het vooral zaak om niet ‘door te slaan’. Het blijkt lastig om niet alles te willen weten voorafgaand: “als de basis van het ‘excelbestand’ er eenmaal staat, is er altijd wel een kolom extra te vullen” zo is al vaker te horen geweest bij inventarisaties. Het is dus van belang om jezelf de vraag te stellen wat echt nodig is om te weten en te voorkomen dat het verzamelen van data een voorwendsel wordt om het gesprek nog niet aan te gaan.

Sommige gemeenten schakelen een extern bureau in voor ondersteuning bij de inventarisatie, maar zeker het basisbestand kan ook goed intern binnen een gemeente worden opgezet. In principe kan in het begin volstaan worden met de eerste basisgegevens zoals adres, eigenaar, kerkelijke gezindte, wel of geen monumentale status en dergelijke. Bij de rce kan via kerkenvisies@cultureelerfgoed.nl een overzicht van deze basisgegevens van alle gebedshuizen (kerken, moskeeën, tempels en synagogen) binnen een gemeente aangevraagd worden. Na deze eerste inventarisatie kunnen vaak al de eerste gesprekken met eigenaren gevoerd worden. Uit die gesprekken komen vervolgens

allerlei nieuwe data en wordt bovendien scherper aan welke aanvullende informatie nog behoefte is om het kerkervisieproces goed te kunnen doorlopen.

Het kerkenpaspoort

Een gangbaar product van verdere verwerking van de gegevens is het zogenaamde kerkenpaspoort, een overzichtelijk document per kerk met daarop de meest belangrijke gegevens.

Inmiddels zijn er verschillende varianten beschikbaar waarin alle kerkgebouwen in dezelfde systematiek worden beschreven. De inhoud is wisselend: gegevens vanuit deskresearch (locatie, bouwjaar, denominatie), gegevens vanuit de gesprekken met kerkeigenaren (voor zover openbaar) en cultuurhistorische gegevens. Door de eenduidige systematiek ontstaat een beter zicht op de totale opgave. Bovendien leveren deze paspoorten een goede basis voor het gesprek.

Voorbij een 'collectie kerkgebouwen'

Bij de inventarisatie van de kerkgebouwen bestaat vaak de neiging om vooral de informatie van kerk tot kerk te verzamelen. Maar tussen de gebouwen zitten uiteraard ook allerlei verbanden die te maken kunnen hebben met bijvoorbeeld de typologie (Romaans of neogotisch), de jaren dat ze gebouwd werden (bijvoorbeeld naoorlogs of juist eind 19e eeuw) of de denominatie (verschillende geloofsgenootschappen). In de gemeente Zaanstad is bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar dit soort 'familieverbanden'. Maar de gebouwen hebben eveneens een relatie tot de omgeving. De kerken vormen vaak de stedenbouwkundige ankerpunten van dorpen en wijken in een stad. In de naoorlogse jaren werden kerkgebouwen zelfs expliciet ontworpen in relatie tot de omliggende woonwijken; en omgekeerd. Het begrip 'kerkenlandschap' duidt op die onderlinge ruimtelijke samenhangen en verbanden. Zo is in Súdwest-Fryslân onderzoek gedaan naar de zichtbaarheid van de kerken/kerktorens in het landschap en de betekenis die deze ankerpunten daardoor hebben. De provincie Noord-Brabant doet samen met de Technische Universiteit Eindhoven nader onderzoek naar de duiding van het begrip kerkenlandschap. Kerken zijn dus niet alleen gebouwen, maar karakters met een met de omgeving en andere (kerk)gebouwen samenhangend verhaal. Ingebed in het landschap en in de gemeenschap. Om tot een weging tussen de afzonderlijke gebouwen te komen, kan het incorporeren van een dergelijk bredere blik van grote betekenis zijn voor een kerkervisie. Zie artikel (Hart&Ziel, pag. 18/19)

IN DE PRAKTIJK | Ooststellingwerf

Alle pilotgemeenten gaven aan geworsteld te hebben met het willen verzamelen van te veel data. Dit betrof met name het verzamelen van de cultuurhistorische informatie, details over het kerkgebouw zelf. Achteraf bleek men veel minder van deze data te gebruiken in het proces. Juist het feit dat een kerkennisie integraal is en veel meer omvat dan alleen de cultuurhistorische waarde, maakt de behoefte aan andere data sterker. Hierbij gaat het dan bijvoorbeeld om ontwikkelingsmogelijkheden, toekomstperspectief, omgevingsfactoren en beleving. Duidelijk werd ook dat veel gegevens dynamisch zijn en kunnen veranderen door de tijd heen. Dit besef leidde bij gemeente Ooststellingwerf tot de keuze voor een dynamische website als eindproduct van hun kerkennisieproces.

IN DE PRAKTIJK | Zaanstad

De gemeente Zaanstad heeft meegedaan aan een pilot van de rijksbouwmeester en het programma Toekomst Religieus Erfgoed om ook een architect te laten meedoen in het kerkennisietraject. Deze architect heeft een systeem ontwikkeld voor de Zaanstreek waarbij de kerken over 'families' met bepaalde eigenschappen verdeeld worden. Die indelingen vormen de basis van de brede afweging over het religieus erfgoed.

IN DE PRAKTIJK

Tijdens de expertmeeting kerkennisies was er een workshop 'inventarisatie' waarin dit onderwerp verder toegelicht is met praktische tips en voorbeelden.

WIJ DOET 'T SAMEN!

KERKENPASPOORT HEURNSE KERK | DE HEURNE

OBJECTNUMMER: 001   DATUM: 13-02-2020

Wijk - kern
De Heurne,
gemeente Aalten

Bouwtype
Zaalkerk met
aangebouwde
consistorie

Bouwjaar/periode
1907-1908

Oorspronkelijk functie
Nederlands
Hervormde Kerk

Latere functie
Kerk Ver. Protestantse
Kerkgemeenschap
Dinxperlo

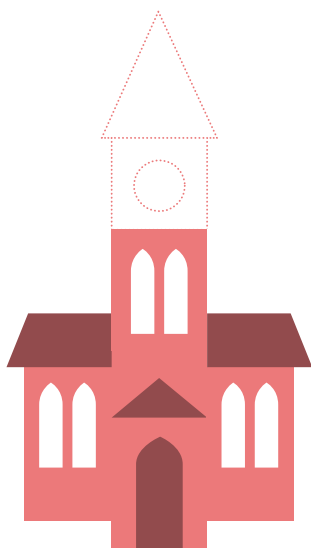
Huidige functie
In transitie

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Lage Heurnseweg 58, 7095 AV
Wijzigingen	1948: uitbreiding consistorie; 1956: aanbouw houten kleuterschool; 1967: verbouw consistorie; 1995: aanbouw ontmoetingsplaats
Aanbouwen	Consistorie (in 1948 en 1967 verbouwd) en ontmoetingsruimte (1995)
Architect	H.W. Boland, later J.Schorfhaar
Bouwstijl	Eclecticisme
Status + objectnummer	Karakteristiek
Nagelvaste (wand)kunst	Niet aanwezig
Kunstenars	Niet van toepassing
Inventaris	Eiken preekstoel; orgel uit 1895, gebouwd door L. van Dam en zn voor Hervormde kerk van Hellendoorn, sinds 1963 in De Heurne.
Terrein en terreinafscheiding	Op bestraat pleintje op de hoek van de Lage Heurnseweg en de D.H. Keuperweg. Voor de kerk staat een herdenkingsboom met hekwerk.
Bronnen	Gelders Genootschap (2010-2011), <i>Redengevende beschrijving Heurnsekerk, Lage Heurnseweg 58.</i> www.kerk-dinxperlo.nl www.orgelsite.nl

Waardering en weging

Zoals al aangegeven bij de bouwstenen zelf, is waarden en wegen een ingewikkeld onderdeel van een kerkensie waarbij er ook nog een onderscheid gemaakt moet worden tussen waarden enerzijds en wegen anderzijds. Een belangrijke vraag die daarbij beantwoord moet worden is of er eigenlijk wel behoefte is aan waarden en/of wegen. Als het resultaat van een kerkensie is dat men praktische afspraken met elkaar maakt, kan waarden en wegen wellicht gewoon achterwege blijven. Toch kan het bijvoorbeeld een gemeente helpen om voor eigen doeleinden zicht te krijgen op 'de waarde' van het totaal aan gebouwen. Zo bleek uit het voorbeeld van Rotterdam dat er kerken in beeld kwamen die het eigenlijk wel verdienen om als gemeentelijk monument te worden aangemerkt.

Bij de waardering is het natuurlijk van belang om dat niet alleen een gebruikelijke cultuurhistorische waardering te laten zijn met criteria als gaafheid, zeldzaamheid etc. Voor kerkgebouwen spelen ook nog andere zaken een rol die kenmerkend zijn voor een religieus gebouw. Onderwerpen zoals plek van ontmoeting, gebouwen die tijd en ruimte lijken te tarten, het zijn van plekken van ontvankelijkheid en het publieke karakter van deze gebouwen. Wellicht minder makkelijk hanteerbare termen, maar iedereen weet -nee, voelt- dat een gebedshuis om een andere benadering vraagt dan bijvoorbeeld een fabrieksgebouw of woonhuis. Naast de erfgoedbenadering kunnen gebouwen ook nog

gewaardeerd worden vanuit een religieus perspectief, maatschappelijke invalshoek, ruimtelijk belang of economische (toeristische) benadering. En daarbij kan het ook nog zo zijn dat lokale waarden in regionaal of landelijk perspectief een ander gewicht kunnen worden toegekend. De complexiteit, zo moge duidelijk zijn, groeit zo alleen maar.

Als vervolgens het voornemen is om de waarderingsen ook nog onderling te ranken, te wegen, dan zal de complexiteit opnieuw toenemen. Desondanks is er wel de begrijpelijke behoefte om grip te krijgen op het totaal aan gebouwen. De eerste pogingen tot waarden en wegen die inmiddels zijn ondernomen, zijn vooral ingestoken vanuit erfgoedwaarden. Maar over het onderwerp is het laatste woord nog niet gezegd en het vormt dan ook een terugkerend thema bij alle partijen die zich bezig houden met kerkenvisies.

IN DE PRAKTIJK | Rotterdam

De gemeente Rotterdam heeft samen met een extern bureau in hun kerkenvisieproces een eerste aanzet gedaan tot het waarden van hun kerkgebouwen. Bij de omgang met de gebouwen speelt ook de vraag welke waarde je zelf hecht aan de kerkgebouwen binnen je gemeentegrenzen. Als eerste stap geeft Rotterdam zijn 158 religieuze gebouwen cijfers op de criteria cultuurhistorie, stedenbouw, interieur en architectuur. Zo krijgt elk gebedshuis een score. 'Die scores vormen onze bagage. Intern dienen ze als referentiekader voor een uiteindelijke weg. En als we in gesprek gaan met eigenaren en gemeenschappen, komen we beter beslagen ten ijs.'

IN DE PRAKTIJK

Tijdens de expertmeeting kerkenvisies was er een workshop 'waarderingmethode' waarin Rotterdam verder toegelicht is.

Sas van Gent: Markt4, foto: Chris Booms en Paul van Galen.

Draagvlak

Elke partij die betrokken is bij het opstellen van een kerkenvisie heeft te maken met een achterban waaronder ook draagvlak moet zijn voor het deelnemen en bijdragen. Een belangrijke vereiste om vanuit een gemeente met een kerkenvisie aan de slag te kunnen gaan, is breed politiek bestuurlijk draagvlak. Daarbij is niet alleen het commitment van het college van B&W van belang, maar ook betrokkenheid van de gemeenteraad. Daarnaast moeten binnen een gemeente verschillende afdelingen, projecten of teams afstemmen of samenwerken. Binnen een kerkelijke gemeente of parochie bestaan eveneens verschillende gremia met elk hun eigen beslissingsbevoegdheid, werkwijze en achterban. Burgers zijn soms georganiseerd in buurtcomités of coöperaties en erfgoedorganisaties moeten soms andere (vastgoed)belangen in het oog houden.

Het onderdeel dat vanuit draagvlak gezien tijdens kennis-/uitwisselingsmomenten het meest naar voren komt, is de mate en manier waarop 'derden' worden betrokken in het kerkenvisieproces. De meeste gemeenten kiezen ervoor eerst het gesprek aan te gaan met de kerkeigenaren en niet gelijk vanaf het begin ook andere partijen als erfgoedorganisaties en burgers of omwonenden te betrekken. Gezien de gevoeligheid van het onderwerp is er een drempel om vanaf de start het proces breed aan te vliegen. Het onderlinge gesprek tussen de burgerlijke en kerkelijke gemeente verdient zorgvuldigheid, zeker wanneer er sprake is van mogelijke sluiting en afstoten van kerkgebouwen.

Vragen die spelen bij gemeenten ten aanzien van het betrekken van de andere partijen zijn: op welk moment in het proces is betrekken handig, veroorzaakt je geen onrust als je mogelijke toekomstplannen van een kerkgebouw deelt met omwonenden, creëer je geen weerstand in het proces wanneer je andere partijen betreft of wat is de meerwaarde van het betrekken van andere partijen? Ook kerkelijke partijen zijn hierover terughoudend en vragen regelmatig aan gemeenten om de gesprekken in het begin van het proces vertrouwelijk te houden. Wellicht kan het toepassen van een participatieladder hierin uitkomst bieden, waarbij de mate van betrokkenheid en het aantal deelnemers bepaalt of men partijen informeert, raadpleegt, adviseert, samen met hen coproduceert of zelfs laat meebeslissen. Tegelijkertijd maakt de praktijk ook duidelijk dat het niet of onvoldoende tijdig betrekken van stakeholders averechts kan werken.

Kortom: een zorgvuldige analyse is dus belangrijk. Welke partijen (stakeholders) zijn er, wat kunnen ze betekenen in het proces, welke kansen en risico's zijn er bij participatie? Vanuit het programma wordt gepleit voor het breed betrekken van de verschillende doelgroepen omdat de totale opgave voor de kerkgebouwen niet opgelost gaat worden door alleen de burgerlijke en kerkelijke gemeenten. Daar zijn veel meer partijen voor nodig. De manier waarop, de mate waarin en het moment van het betrekken van deze

Ondertekening intentieverklaring gemeente/kerken Gouda foto: Astrid den Haan.

partijen kan een gemeente zelf bepalen tijdens het kerkervisieproces. Denk daarbij bijvoorbeeld aan:

- het ophalen van kennis over de gebouwen/interieurs/omgeving/toebehoren als funerair erfgoed;
- het ophalen van ideeën, initiatieven vanuit gemeenschappen/ontwikkelaars/partijen waar gebouwen bij betrokken zijn;
- het bespreken van de opgave met partijen die zich thematisch inzetten voor de toekomst van kerkgebouwen en een mogelijke rol kunnen spelen in vervolg op de kerkervisie bij daadwerkelijke ontwikkelingen (lokale energiecoöperaties, dorpsraden).

Maar zoals uit de praktijkvoorbeelden blijkt is de mate van openheid ook afhankelijk van de bestuurscultuur binnen een gemeente, het vertrouwen dat de kerkelijke partijen hebben in het proces en de voorgeschiedenis die kan maken dat er eerdere slechte ervaringen zijn.

IN DE PRAKTIJK | Erfgoedvereniging Heemschut

Erfgoedvereniging Heemschut zet zich als partner van het programma Toekomst Religieus Erfgoed in voor de participatie van lokale erfgoedpartijen en burgers bij het kerkervisieproces. Ze vergroten via hun provinciale commissies, hun website en nieuwsbrieven de bewustwording rondom het instrument kerkervisie. Daarnaast pleiten ze voor een constructieve deelname van deze partijen aan een kerkervisie. Uit een recentelijk gehouden enquête onder lokale erfgoedpartijen komt naar voren dat hun bereidheid om kennis bij te dragen groot is. Een landelijke werkgroep buigt zich over de manier waarop dit het beste kan en biedt deze kennis aan in regiobijeenkomsten. Daarnaast kunnen gemeenten ook advies vragen over de wijze waarop ze erfgoedverenigingen en burgers een plek geven in hun kerkervisieproces. Zie ook de vlog van erfgoedvereniging Heemschut waarin zij het belang van (het deelnemen aan) een kerkervisie aangeven.

IN DE PRAKTIJK | Aalten, Oost-Gelre en Winterswijk

Deze drie samenwerkende gemeenten hebben er bewust voor gekozen het proces vanaf het begin open aan te gaan. Bij de eerste verkenning van de onderlinge opgave is gelijk de erfgoedcommissie betrokken (vertegenwoordigers vanuit 3 lokale erfgoedpartijen, burgerlid, Gelders Genootschap, Heemschut). Er is een congres gehouden over religieus erfgoed dat voor iedereen toegankelijk was en waarin alle ideeën en belangen werden opgehaald. Daarnaast is het thema meegenomen tijdens de Erfgoeddag in de gemeenten. Het plan van aanpak is in de vorm van een folder opgesteld en verspreid onder alle inwoners van de gemeente. Daarnaast zal bij meer individuele ontwikkelingen rondom kerkgebouwen een participatietraject worden gevolgd met de omwonenden. Zie ook het plan van aanpak van de gemeenten.

IN DE PRAKTIJK | Waalwijk

De gemeente Waalwijk is gestart met een overleg tussen de wethouder en vertegenwoordigers van de kerkelijke partijen. Daar hebben de kerkelijke partijen aangegeven alleen medewerking te willen verlenen aan het kerkenvisieproces als dit volledig in vertrouwen en 'achter gesloten deuren' zou plaatsvinden. Zelfs binnen de gemeentelijke organisatie was een beperkt aantal mensen betrokken. Pas nadat men tot een gezamenlijke visie kwam waar de primair betrokkenen zich aan konden committeren, is de inhoud hiervan openbaar gemaakt.

IN DE PRAKTIJK | Alkmaar en Amstelveen

Zowel gemeente Alkmaar als Amstelveen hebben eerst een traject doorlopen met de kerkelijke partijen en de interne organisatie. Met de resultaten uit dit eerste deel gaan ze nu het gesprek aan met de burgers. Zij roepen de gemeenschap actief op om mee te denken.

IN DE PRAKTIJK

In webinar 'kerkenvisie en participatie' wordt bovenstaande toegelicht met tips en praktijkvoorbeelden.

Breukelen: Pieterskerk, foto: Arjan Bronkhorst.

Borging en monitoring

Om te voorkomen dat de kerkenvisie in de la verdwijnt, is het verstandig om de gezamenlijke besluiten en afspraken te verankeren, bijvoorbeeld in beleid, werkafspraken en in het vormgeven van concrete functies. Vanuit de burgerlijke gemeente kunnen de opbrengsten van een kerkenvisie een plek krijgen in bijvoorbeeld de gemeentelijke omgevingsvisie, het evenementenbeleid of het erfgoedbeleid. Ook kunnen de resultaten worden geïntegreerd in bestemmingsplannen of verordeningen. Daarnaast is het aan te raden om te onderzoeken hoe de resultaten van het traject praktisch kunnen worden vormgegeven. Zo kiezen sommige gemeenten voor een ‘één-loketfunctie’ waar (religieuze) partijen met vragen over kerkgebouwen terecht kunnen.

Op dit moment zijn er nog weinig voorbeelden beschikbaar van hoe gemeenten hun kerkenvisie hebben geborgd of gaan borgen in gemeentelijk beleid of de organisatie. Dit heeft te maken met het feit dat er nog weinig gemeenten het proces volledig hebben afgerond; zoals eerder aangegeven is het komen tot een kerkenvisie tijdrovend. Toch is als het gaat om borging van een kerkenvisie in beleid en/of proces een aantal zaken te benoemen.

Borgingsmogelijkheden in het gemeentelijk beleid:

- Eigenstandig beleid/instrumentarium – er kan beleid worden opgesteld voor religieus erfgoed; dit is bijvoorbeeld denkbaar als een gemeente veel religieus erfgoed telt en/of de opgave voor dit erfgoed als één van de maatschappelijke opgaven is bestempeld;
- Koppeling aan het erfgoedbeleid/instrumentarium – omdat de kerkenvisie gekoppeld is aan het beleidsterrein erfgoed (een gemeente ontvangt een decentralisatie-uitkering via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het traject wordt veelal bij de gemeente opgepakt door de erfgoedambtenaar), lijkt een koppeling aan het gemeentelijk erfgoedbeleid een logische keuze;
- Koppeling aan een ander beleidsterrein/maatschappelijke opgave/visie – gemeenten die de kerkenvisie koppelen aan of integreren met een ander beleidsterrein kunnen ervoor kiezen ook de borging hierin mee te laten lopen (denk bijvoorbeeld aan leefbaarheidsbeleid, evenementenbeleid, economisch-toeristisch beleid, sociaal-maatschappelijk beleid, duurzaamheidsinspanningen etc.);
- Koppeling aan de kerninstrumenten van de Omgevingswet - gezien de stimulering vanuit het programma om de kerkenvisie integraal op te pakken, is de koppeling aan de instrumenten van de Omgevingswet een logische. In zo'n kerkenvisie komt namelijk naast de ruimtelijke component ook de sociale en economische component aan bod.

Borgingsmogelijkheden in het gemeentelijk proces:

- 'vinger aan de pols' – aan het einde van het kerkenvisietraject is er in de gemeentelijke organisatie een vastgelegde lijn die gevolgd wordt als kerkeigenaren zich melden met ontwikkelingen; daarnaast blijft het eerste aanspreekpunt binnen de gemeente alert op signalen vanuit de samenleving;
- Concrete ondersteuning van kerkeigenaren bij ontwikkelingen – een helpdesk of informatiepunt waar zij terecht kunnen met hun vragen
- Structureel overleg met de kerkeigenaren – tweejaarlijks worden de kerkeigenaren 1-op-1 benaderd of is er een gezamenlijk overleg om de ontwikkelingen te monitoren.

Tenslotte moet worden opgemerkt dat een kerkenvisie natuurlijk niet alleen een instrument is van een burgerlijke gemeente, maar evenzeer afspraken kan behelzen met religieuze gemeenten/parochiebesturen en erfgoed/burgerorganisaties.

Breukelen: Pieterskerk, foto: Arjan Bronkhorst.

Bijlagen

Bijlage: Overzicht kerkenvisies

	Rotterdam	Oss	Súdwest-Fryslân
Vorm Kerkvisie	<p>Document 'Religieuze gebouwen Rotterdam; samen naar een aanpak' waarin de gemeente concreet aangeeft hoe haar aanpak er uit ziet.</p> <p>Opgenomen zijn een historische schets van het kerkenlandschap in Rotterdam en een achttal interviews met mensen die vertellen over de waarde van hun kerk.</p>	<p>Advies 'Ankerpunten in de gemeenschap; kerkvisie Oss' aan de gemeente en andere partijen.</p> <p>Opgenomen is een historische schets van het religieuze landschap van Oss inclusief dataoverzichten per kerkgebouw en andere religieuze objecten. In het document wordt een voorzet gedaan voor een lokale richtlijn voor herbestemming.</p>	<p>Praktische handreiking 'Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân: samen werken aan behoud religieus erfgoed' met informatie, concrete tips en ideeën voor kerkeigenaren.</p> <p>Opgenomen zijn voorbeelden en gesprekken met betrokkenen rondom gemeenschap (Mienskip), toerisme en duurzaamheid. Toegevoegd is ook een praktische wegwijzer naar partijen en regelingen.</p>
Trekker	Gemeente met ondersteuning van procesbegeleider.	Onafhankelijke stuurgroep (in opdracht van de gemeente) in samenwerking met Monumentenhuis Brabant; procesbegeleider adviseerde de gemeente.	Gemeente in samenwerking met Steunpunt Monumentenzorg en met ondersteuning van procesbegeleider en ontwerper.
Aanpak	<p>Eigen inventarisatie, enquête, vier rondetafelgesprekken, één plenaire bijeenkomst.</p> <p>Op verzoek zijn vervolgesprekken gehouden. Intern is veel aandacht gegeven aan het verbinden van het onderzoek met andere afdelingen zoals gebiedsontwikkeling. De gemeente heeft een eigen inventarisatie uitgevoerd.</p>	<p>De Stuurgroep heeft verkennende gesprekken gevoerd met het bisdom en de overheden, een consultatieronde langs de geloofsgemeenschappen, dialoog met de dorpsraad omtrent de casus Luciakerk.</p> <p>Er is een learning-community opgericht tussen geloofsgemeenschappen & de TU Eindhoven.</p>	<p>Eigen inventarisatie, enquête, drie rondetafelgesprekken, één plenaire bijeenkomst. Inbreng van buiten (architecten, theatermakers, studenten, steunpunt MZ, provincie).</p> <p>Intern is veel aandacht gegeven aan het verbinden van het onderzoek met andere afdelingen zoals cultuur, toerisme en duurzaamheid. Ook is er afstemming geweest met de dorpscoördinatoren.</p>
Facts & Figures	Er zijn 158 gebedshuizen. 129 hiervan worden nog voor religieuze doeleinden gebruikt. Achttien zijn of worden herbestemd.	34 kerken (waarvan negen herbestemd), achttien kapellen, twintig pastorieën en negentien kloosters.	158 kerkgebouwen: een derde al herbestemd.

Nieuwkoop	Waalwijk	Amersfoort
<p>Dit document biedt handvatten voor het in stand houden van bestaande kerkgebouwen en het mogelijksterwijs herbestemmen van leeglopende kerkgebouwen in de gemeente. Deze handvatten kunnen worden gebruikt door eigenaren, beheerders en ontwikkelaars en vormen tegelijkertijd een sturingsmiddel voor de gemeente.</p>	<p>De kerkvisie is naast visie ook een proces document geworden waarin verschillende scenario's zijn beschreven, afspraken zijn vastgelegd en verantwoordelijkheden zijn verdeeld in het geval een van deze scenario's plaatsvinden. Per religieus gebouw is een gebouwenpaspoort gemaakt met daarin relevante informatie voor ontwikkelaars die op de digitale monumentenomgeving van de gemeente zijn geplaatst.</p>	<p>Visie van 11 pagina's gezamenlijk opgesteld door zowel gemeente, kerkelijke partijen en aantal stakeholders; samen geschreven en aan gecommitteerd.</p> <p>Praktische handleiding over de omgang met kerkgebouwen.</p>
<p>Gemeente</p>	<p>Gemeente</p>	<p>Gemeente met ondersteuning van procesbegeleider</p>
<p>Eigen inventarisatie, verkennende gesprekken met de kerkeigenaren</p>	<p>Eigen inventarisatie en 4 plenaire bijeenkomsten. De persoonlijk gesprekken worden door een externe adviseur gevoerd met terugkoppeling naar de gemeente.</p>	<p>Eigen inventarisatie, samenstelling projectgroep (in- en extern), diverse 1-op-1 gesprekken en 2 plenaire bijeenkomsten</p>
<p>21 kerkgebouwen, waarvan 2 gesloten en afgestoten</p>	<p>20 religieuze gebouwen, 1 klooster met kerk te koop, 1 kerk is al herbestemd en 1 kerk wordt momenteel herbestemd.</p>	<p>85 religieuze gebouwen, daarvan zijn er nog 53 gebouwen met religieuze functie (de overige zijn herbestemd). Eén klooster is herbestemd, twee kloosters zitten in het traject (maar staan niet leeg) en 1 kerk wordt herbestemd.</p>

Wordt vervolgd op volgende pagina

	Rotterdam	Oss	Súdwest-Fryslân
Verwachting	Circa 11 gebouwen kennen leegstand of sloopplannen.	3 kerken staan leeg, van zeker 4 kerken is leegstand te verwachten	27 kerkgebouwen gaan de komende tien jaar leegkomen.
Aangekondigde acties en maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> - Loods en coördinatiepunt religieuze gebouwen - Digitale kaart en informatievoorziening - Expertise van de Monumentenwacht inzetten voor religieuze monumenten - Onderzoek restauratievraag gemeentelijke monumenten - Experiment transformatie en verduurzaming 	<p>Advies aan de gemeente om kernkwaliteiten religieus erfgoed te benoemen en als rode draad voor het gemeentelijk beleid op te nemen. Concrete suggesties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Faciliteren van initiatieven - Functiematching - RE betrekken bij RO plannen - Een gemeentelijke herbestemmingsagenda ontwikkelen - Oppakken regierol - Opstellen voucherregeling - Koppelen aan toeristisch beleid - Verbinding maken met de omgevingsvisie <p>Adviezen ook aan kerkbesturen en het bisdom om pro-actief op te treden.</p>	<p>De gemeente heeft een Helpdesk Kerken opgezet als eerste aanspreekpunt.</p> <p>Kerkenpaspoorten worden ontwikkeld om maatwerk te kunnen leveren.</p>
Vervolg	De komende periode worden de maatregelen praktisch uitgewerkt.	<p>Gemeente Oss gaat nu een tweede fase in, waarin ze de contacten warm blijven houden en zich als gemeente al gaan inrichten op een herbestemmingsteam, aangezien nu al de eerste serie kerken aan de beurt gaan komen voor herbestemming.</p> <p>Vervolg van 'learning community'</p>	<p>Op dit moment zit 'Kerkenaanpak Súdwest-Fryslan' in het bestuurlijk traject (ter inzage in juni, vaststelling door college en in november vaststelling door gemeenteraad.</p> <p>Bewust gekozen voor eerst een handreiking waar kerkeigenaren mee aan de slag kunnen.</p> <p>Uiteraard heeft de gemeente wel een visie over kerken van de gemeente uitgestippeld; deze gaan ze verder uitwerken in de gemeentelijke erfgoednota.</p>

Nieuwkoop	Waalwijk	Amersfoort
<p>Geen directe dreiging, wel diverse kerken denken na over (partiële) herbestemming</p>	<p>1 fusie met twee kerken waarvan nog geen gesloten is, 2 kerken komen mogelijk in de aankomende jaren leeg</p>	<p>Naar verwachting worden er binnen 10 jaar nog ten minste 5 kerken gesloten.</p>
<p>De gemeente zoekt vooral de aansluiting bij bestaande faciliteiten m.b.t. herbestemmen en verduurzamen. Er is bijv. een bijdrage van max 2000 euro mogelijk voor locatiestudie.</p> <p>Specifiek voor kerken zoekt ze, als een kerkeigenaar zich meldt met sluitingsplannen, actief contact met andere kerkgenootschappen en/of partijen die iets kunnen betekenen in de ontwikkeling. En ze denkt actief mee in het zoeken naar passende functie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - “kerken” ondergebracht in het monumentenloket van de gemeente; - jaarlijkse plenaire bijeenkomst met geloofsgemeenschappen. - bij toekomstontwikkelingen kijken naar een plaats in het kerkgebouw om toch een gebed te kunnen blijven doen - info religieuze gebouwen in digitale omgeving ondergebracht 	<ul style="list-style-type: none"> - (kerken)netwerk bestendigen - 1 aanspreekpunt binnen gemeente voor aanjagen, verbinden, ondersteunen
	<ul style="list-style-type: none"> - Afstemming met wijkcoördinatoren over wijkambities - vaststelling visie in de raad - voortzetting van de persoonlijke gesprekken met de geloofsgemeenschappen 	<p>De komende twee jaar is er een aanjager vanuit de organisatie om contacten warm te houden, vraag en aanbod te matchen en vragen te beantwoorden (“kerkenmakelaar”).</p>

Colofon

De bouwstenen vormen een handreiking voor gemeenten die aan de slag willen en zijn met een kerkensvisie.

De bouwstenen zijn samengesteld op basis van de evaluatie en analyse van de praktijkervaringen van verschillende gemeenten met hun kerkensvisie. Omdat een kerkensvisie altijd maatwerk is, brengt elke nieuwe kerkensvisie nieuwe wetenswaardigheden aan het licht en deze addendum is een actualisatie van de bouwstenen. Reacties zijn zeer welkom en kunnen gestuurd worden naar kerkensvisies@cultureelerfgoed.nl

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2021

Dit is een Addendum op de uitgave *Bouwstenen voor een Kerkensvisie, Handreiking 2019*

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Programma Toekomst Religieus Erfgoed

Opmaak en vormgeving bouwstenen: Tegenwind, Utrecht

Foto's: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Arjan

Bronkhorst: pag. 15, 39, 42, Paul van Galen: pag. 4, Chris

Booms en Paul van Galen: pag. 9, 17, 19, 21, 23, 29, 35,

Patrick van den Hurk: omslag, Stef de Graauw: pag 25, 27,

Astrid den Haan: pag. 37.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5

3811 MG Amersfoort

Info@cultureelerfgoed.nl

www.cultureelerfgoed.nl

Een samenwerking van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

ERFGOEDVERENIGING
HEEMSCHUT

VERENIGING MONUMENTALE
BEHEERDERS KERKGEBOUWEN

Restauratiefonds.

Museum
Catharijne
Convent

Interkerkelijk Contact in Overheidszaken

